

Selahaddin-i Eyyubi'nin Nil'den Dicle'ye Uzanan Ortadoğu Barış Misyonu'na Yeniden Bakmak

A New Approach to Salah ad-Din's Middle East Peace Mission which Extending from Nile to Dicle (Tigris)

Mehmet Hişyar KORKUSUZ*

ÖZ: Ortadoğu, verimli su kaynakları ve bereketli toprakları ile insanlığın sosyo-ekonomik gelişiminde önemli bir yer tutmuştur. Tek Tanrılı dinlerin de ortaya çıktıkları yer olan Ortadoğu, medeniyetler arasında bir kavşak konumundadır. Ortadoğu, 12. yüzyılda Kudüs merkezli olarak temelde müslümanlar ile hristiyanlar arasında çok önemli bir askeri mücadeleye sahne olmuştur. Bu mücadelenin en önemli tarihsel aktörü hiç şüphesiz Selahaddin Eyyubi'dir. O yaşadığı dönemde sadece askeri alanda başarılı bir komutan olarak kalmamıştır. O aynı zamanda taşıdığı barış ve kardeşlik misyonu ile yüzyıllardır hem doğuda ve hem de batıda tüm insanlık tarafından bir bilge devlet adamı olarak kabul görmüştür. İslam Dünyası'nın yetiştirdiği bu çok özel şahsiyetin dünya vizyonu, farklı inançlara karşı hoşgörüsü ve özgün uygulamaları bugün Ortadoğu ve birçok farklı coğrafyada yaşanan çıkar ve güç çatışmalarının sona erdirilmesi için ihtiyaç duyulan bir yol haritası olabilecektir.

Anahtar sözcükler: Ortadoğu, Selahaddin Eyyubi, Kudüs, Haçlı seferleri, İslam, Barış

ABSTRACT: Middle East takes an important place for socio-economic development of human being with its plentiful water resources and fertile soil. As a place where monotheistic religions emerges, Middle East is a junction among the civilizations. In 12. century throughout, Middle East has witnessed a significant military struggle mainly between muslims and christians, based in Jerusalem. Undoubtedly the most important historical actor of this fight was Salah ad-Din. He was not just a successful military commander in his time. At the same time, he is accepted as a wise statesman by all humanity both east and west for ages with the mission of peace and brotherhood that he carries out. As a very special personality who brought up in Islamic World, Salah ad-Din's vision on World, his tolerance towards different faiths and his original applications can be a needed road map for ending the conflicts of interest and power that occurred in Middle East and in many different geographies

Keywords: Middle East, Salah ad-Din, al-Quds (Jerusalem), The Crusades, Islam, Peace

1. GİRİŞ

Mezopotamya ve Nil vadisi gibi bereketli toprakları kendi yapısında bulunduran Ortadoğu, Mısır, Sümer, Babil, Asur gibi nehir eksenindeki medeniyetlere kaynaklık etmiştir. Tarım başta olmak üzere ticaret ve şehirleşmenin temelleri buradan dünyaya yayılmıştır. M.Ö. 1278 yılında imzalanan en eski barış anlaşması yine bu bölgenin ürünüdür. Yazılı tarih de buradan başlar. Dünyanın en büyük dinler ve kültürlerarası kavşak noktası olan Ortadoğu kültür ve medeniyetlerin en yoğun yüzleşme noktası olmuştur (Turan: 2003, s. 18).

Çandar'a göre, Ortadoğu'nun eşsiz jeopolitik bir değeri vardır: *"Yeryüzünün en önemli kara ve su yollarına kumanda etmesinin kendisine kazandırdığı eşsiz jeopolitik değer, Ortadoğu'yu tarihin ilk dönemlerinden bu yana dünya egemenliği peşinde koşan güçlerin -her kim olursa olsun- birincil hedefi haline getirmiştir. Ortadoğu'da etkili bir varlık kuramayan*

* Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nden Siyaset ve Sosyal Bilimler Doktoru olarak (24.01.2011) mezun olmuştur. Daha sonra Arel Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümüne Yardımcı Doçent ataması gerçekleştirilmiştir (10.05.2012). Akademik çalışmalarını üniversite dışında sürdürmektedir. e-mail: M.Korkusuz@gmx.net

hiçbir güç dünya egemenliği üzerinde iddia ileri süremez. Bu bölgede varlık sağlayan ya da sağlayacak herhangi bir güce, karşı koyabilecek durumda bulunmayan güçler ise peşinen yenilgiyi kabul ederler” (Çandar: 1984, s. 8). Bu konum ve değer tarih boyunca bölgeye dışarıdan müdahaleleri de beraberinde getirmiştir.

Ortadoğu’da değişiklikler genellikle Ortadoğu’nun yerli geleneklerine çok yabancı olan toplumlardan ve kültürlerden yani dışarıdan bir etkiden kaynaklanmaktadır (Lewis: 2011, s. 3). Bu durum Ortadoğu’nun jeostratejik önemi kadar dinlerin ve kültürlerin anayurdu olması ile de ilişkilidir. Mesela Hz.İbrahim hem yahudilerin hem hristiyanların hem de müslümanların ortak ata mesabesinde gördükleri bir büyük dini manevi önderdir. Genellikle Ortadoğu’nun kendi içinden çıkardığı önder ve kahramanlar bu dış müdahalelere karşı bir direniş odağı ve güç merkezi oluşturmuşlardır.

Tarihteki bazı olayların etkisi bölgesel değil global ve bazı liderlerin etkisi de dönemsel değil kalıcı olmaktadır. Bu farklılıkta rol oynayan temel parametreler, hadiselerin karmaşıklığı karşısında geliştirilen derin bir vizyon ve vicdanla birlikte insanlığın gerçek ihtiyaçlarının ve beklentilerinin karşılama derecesiyle de ilişkilidir. Kısa vadeli dar sokak siyasetlerinin ötesinde çağın ruhunu doğru okuyan bir bilgi ve tutumla gelişip güçlenen erdemli ve olgun davranışların tarihe, topluma ve insanlığa bıraktığı miras elbette iyilikle ve pozitif olarak anılacaktır. Güç politikasını aşan etik, estetik ve entellektüel yönelimler zihinlere yerleşerek kalplerde kök salacaktır. Doğu’da ve Batı’da adı hala hayırla anılan gerçek kahramanlardan birisi olan ‘Selahaddin’ de onlardan birisidir. Bu yazıda onun siyasetinin temel yönelimleri ele alınıp yansıtılmaya çalışılacaktır.

2. SELAHADDİN EYYUBİ’Yİ ORTAYA ÇIKARAN TARİHSEL VE TOPLUMSAL ŞARTLAR

Tarihte Batı Dünyası’nın İslam Dünyası’yla ilişkilerde hem anahtar hem de kilit rolü oynamış en temel süreç Haçlı Seferleri’dir. Bizans ordusunun 1071’de Selçuklu Sultanı Alparslan’ın karşısındaki kesin mağlubiyeti önce 1074’de Papa VII. Greorius’un haçlı seferleri fikrini işlemeye başlamasına yol açar. Onun yapamadığını 1095’de Clermont konsülünde Papa II.Urban gerçekleştirir. 1.Haçlı seferi 1096-1099 tarihleri arasında gerçekleşir ve 1099’da haçlılar halkını kılıçtan geçirerek Kudüs’ü ele geçirirler. 2.Haçlı seferi 1147-1149 arasında olmuştur. Halep Atabeyi İmameddin Zengi 1144’te Edessa’yı (Urfa) Haçlılardan geri alır. Bundan endişelenen Papa harekete geçse de sonuç alamaz. İmameddin’in başlatmış olduğu mücadeleyi oğlu Nureddin Zengi sürdürür. Ancak Haçlılara karşı en büyük darbeyi başlangıçta Zengi’lerin komutanı olarak tarih sahnesine çıkan ve aşamalı bir şekilde stratejisini uygulayan Selahaddin Eyyubi vuracaktır. Mısır’daki Fatımi hanedanına son veren Selahaddin Eyyubi devletini kurar (1171-1250) ve onu tarihe taşıyacak olan en büyük başarısını Hittin’de frank ordusunu bozguna uğratarak 1187’de Kudüs’ü kurtararak sağlar (Turan: 2003, s. 60-61).

Bernard Lewis, Selahaddin Eyyubi’yi ortaya çıkaran tabloyu şu şekilde tasvir etmektedir: *“Haçlılar ile Zengiler arasındaki çekişme noktalarından birisi de, Fatımi halifeliğinin çökmek üzere olduğu Mısır’ın kontrolünü ele geçirmektir. Batı’da Selahaddin olarak tanınan Salah el-Din¹ adlı bir Kürt subayı Mısır’a gönderilerek hem Fatımiler’in veziri hem de Nureddin’in çıkarlarının temsilcisi oldu. Nureddin’in 1174’te ölümünden sonra Selahaddin, Müslüman Suriye’yi onun halifelerinin elinden alarak Haçlılar’a karşı 1187’deki cihada hazırlandı. 1193’te öldüğünde Kudüs’ü ele geçirmiş, Haçlılar’ı dar bir kıyı şeridi dışında her yerden atmıştı. Haçlı devletlerin dayanmaları ancak Suriye-Mısır İmparatorluğu’nun Selahaddin’in halifeleri arasında bölünmesiyle mümkün oldu. 13. yüzyılda Memluklar yönetimiyle kurulan bir Suriye-Mısır Devleti, Suriye’nin diğer devletleriyle haçlıların da sonunu getirdi”* (Lewis: 2011, s. 116). Bu konuda Colin McEvedy durumu biraz daha farklı bakış açısıyla ele almaktadır: *“Nureddin Mısır’ı fethettikten sonra da Musul’da*

¹ Bu isimlendirmeler alıntı yapılan kaynaklara göredir.

ikamet etti. Mısır'ı onun adına bir Kürt komutanı olan Selahaddin yönetiyordu. Bu bir hataydı, çünkü boynuz kulağı geçmişti; Nureddin ölür ölmez Selahaddin sultanlığı ele geçirdi (1174). Yönetimin ve kurduğu Eyyubi hanedanının başarısı Hittin zaferiyle (1187) pekişti; böylece müslümanların Levant'taki Latinlere karşı taaruzu muzaffer bir sonuca erdi. Kudüs Krallığı'nın ordusu hemen hemen yok edildi, krallık artık Sûr (Tyre) limanından ibaretti” (McEvdey: 2005, s. 68). Selahaddin'in Kudüs'ün fethinden sonra ortaya koyduğu icraatlar da çok dikkat çekici olmuştur. Onun Filistin'de müslümanların hakimiyetini tam olarak kurmasından sonra yaptığı çağrı üzerine yahudiler de tekrar Filistin'e dönmeye başlamışlardır. Mısır, Suriye, Mezopotamya, Fransa, İngiltere ve diğer Avrupa ülkelerinden birçok yahudi Kudüs'e göç etmiştir (Arı: 2005, s. 110). Görüldüğü gibi Selahaddin'in günümüzde diplomasi literatüründe önemi sıkça vurgulanan insani ve kültürel kaynaklı diplomatik insiyatifi kullandığı gayet iyi bir şekilde anlaşılmaktadır. O, insani diplomatik etkinlikte öncü vizyoner kişiliğe sahiptir. Elbette bunda Selahaddin'in hakiki bir müslüman olarak dindar kişiliği rol oynamakla beraber ileriye gören vizyonu da devlet adamlığı vasfına ek olarak tezahür etmektedir.

İbn-i Haldun'un Selahaddin Eyyubi ve Eyyubiler ile ilgili tespitleri dikkat çekicidir. İbn-i Haldun'a göre küllî devletler 'nesep (soy) veya vela (ittifak) asabiyesi'yle yönetilirler. Küllî devlet; hükümdarların uzun bir zaman süresince, birbiri ardınca geldiği devletlerdir. Sahip oldukları 'asabiyeleri'yle üstünlüğü başka hak sahiplerinin ellerinden çekip alırlar, önceki devletin elindeki işleri üstlenirler. 'Asabiye' kuvvetiyle kurdukları düzen vergilerin ve servetin artışı onları dünyevi tutkulara, israfa ve şımarıklığa iter. Sonuçta gelir gideri karşılamaz olur, yönetimde olmayan güç sahipleri harekete geçerek devleti (mülkü) bir başka aşiretin öncülüğünde elde ederler bu süreçle birlikte âdeta yeni bir devlete dönüşürler, bu da bir süre yaşar, bunun da başına ilkinin başına gelenler gelir. İbn-i Haldun; Selahaddin Eyyubi'nin Türk-Memluk Devleti içinden yeni bir usulle süreç içerisinde Mısır ve Suriye'ye de hâkim olacak Beni Hazan adındaki Kürt kökenli aşiretiyle başlangıçta 'asabiye'si zayıf olmasına rağmen Selahaddin'in yapmış olduğu cihad çağrısıyla birlikte diğer Müslümanların da geniş katılımıyla 'asabiyesi'ni büyüttüğünü ve çağrısını her yana duyurduğunu ve Allah'ın dini onun eliyle muzaffer kılarak Kudüs'teki Mescid-i Aksa'yı haçlıların elinden aldığı vurgulamaktadır. Selahaddin'den sonra Eyyubi'lerin mülkü yukarıda anılan nedenlerle durumları iyice bozularak oğulları ve kardeşinin oğulları arasında bölüşüldü (İbn-i Haldun, 2004: s. 200-201).

Devlet ve yönetim, hükümdar ile uyruğu arasındaki yani taraflar arasındaki karşılıklı ilişkinin tayin ettiği nisbî işlerdendir. Devletin halkına karşı sert ve katı olması ona zarar verir ve düzeni bozar, idarecilerin kendi tebaasına (bağlılarına) bolluk ve refah içinde bir hayat sağlaması ve onları koruması gerekmektedir. Şefkatli ve merhametli olunmalı ve iyi davranılmalıdır. Halkın, insanların kaldıramayacağı sorumluluklar onlara yüklenmemelidir. Burada İbn-i Haldun, Hz. Muhammed'in "*En zayıfınızın yürüyüşüne göre yürüyün!*" sözünü aktarır (İbn-i Haldun, 1997: s. 474-477; İbn-i Haldun, 2004: s. 267-268). Burada halkın mevcut verili durumunun temel alınması gerektiği gözlenmektedir. Bir zincirin kuvvetinin, en zayıf halkasının kuvvetiyle ölçüleceği bilinen hususlardandır. Zincir zayıf halkadan kopacağı gibi bir sistemin, devletin gücü ve kuvveti de halkın, sade vatandaşların, zayıfların, yoksulların, mahrumların ve mağdurların durumuna bağlıdır.

Kahr ve galibiyetle, kuvvet ile devletin başına geçen yönetimler halktan yüz çevirerek haktan ve gerçekten uzaklaşırlar ve insanları fakirliğe ve yoksulluğa düşürürler. Akılcı bir siyasetle hukuk ve kanun hâkimiyeti sağlanmalı ve akılcı bir yaklaşımla insanların yararına olan şeyler gerçekleştirilmeli zararına olan şeyler de onlardan uzaklaştırılmalıdır (İbn-i Haldun, 1997: s. 478-481; İbn-i Haldun, 2004: s. 269-270). Buradaki akılcı siyaset yaklaşımı 'siyaset-i akliye' günümüzde de ortak akıl ve iletişimsel akıl gibi yaklaşımlarda kendini ortaya koymaktadır. Yani yöneticiler, yönetilenleri, yönetim sürecine dâhil edecek bir kıvam ve olgunluk sahibi olmalıdırlar.

Nesep ve akrabalık bağları çok az kimsenin dışında insanlar için tabii bir durumdur. Nesep bağı aslında hakikati olmayan vehmî bir şeydir. Faydası da insanlar arasındaki birleşmeyi sağlamaktan ibarettir (İbn-i Haldun, 2004: s. 171). Burada 'nesep asabiyesi'nin

vehmi bir şey olduğu vurgulanırken âdeta ‘hayâli cemaat’ yaklaşımının özüne ışık tutulmaktadır. Toplum yaşamında insanların alışkanlıklarının önemi büyüktür. İbn-i Haldun “*insan alışkanlıklarının oğludur, onunla alışıp kaynaşmıştır*” demektedir (İbn-i Haldun, 1997: s. 314). Bu sözle İbn-i Haldun insanın alıştığı bir durumun giderek onun karakteri haline dönüşeceğini vurgulamaktadır.

Yine İbn-i Haldun ilginç bir şekilde çok fazla kabile ve asabiyelerin bulunduğu yerlerde kuvvetli ve devamlı bir devletin az görüleceğini vurgulamaktadır. Farklı görüş yöneliş, çeşitli arzu ve dilekler dolayısıyla her bir görüş ve yönelişin diğer görüşlerle mücadele etmesinden dolayı, devlete karşı isyan ve ihtilâller hiç eksik olmaz (İbn-i Haldun, 1997: s. 417; İbn-i Haldun, 2004: s. 231). Burada İbn-i Haldun’un ‘nesep asabiyesi’nden ‘sebeup asabiyesi’ne geçişe vurgu yaptığı düşünülebilir. Süreç içerisinde devletin bedevîlikten yerleşik hayata doğru geçişi söz konusudur. Medeniyet servet ve nimetin, bolluk ve genişliğin bir neticesidir. Medeniliğin açığa çıkışı lüks ve rahatlık biçiminde olmaktadır. Bu ise zenginlik, servet ve imkânlarla bağlıdır. Bunların her biri devletin büyüklüğüne ve gücüne göredir (İbn-i Haldun, 1997: s. 441; İbn-i Haldun, 2004: s. 246). Burada ekonomik imkânlar ile siyasal güç arasındaki karşılıklı etkileşim ve korelasyonu ortaya koymaktadır. Bir bakıma ekonomik bağımsızlık olmadan siyasî bağımsızlık söz konusu olmayacaktır.

Dünyanın en meşhur Eyyubi dönemi tarih araştırmacıları olan M.C.Lyons ve D.E.P.Jackson, Selahhadin-i Eyyubi’nin Mısır’a yerleşmesinden önceki siyasî karışıklıkla ilişkili olarak “*İbn-i Haldun’a göre, asabiye’nin zayıflamasının ardından gelmesi kaçınılmaz olan dejenerasyonun örneği olabilirdi*” derken ilginç bir noktaya temas etmiş oluyordular. Selahaddin’in ordusunun çoğunluğunu meydana getiren Türkler ve Kürtlerle birlikte doğal olarak, daha doğuya doğru uzanan bir İslami ağırlık merkezi düşünmüş olabilirdi (Lyons, Jackson, 2006: s. 72-73).

Selahaddin-i Eyyubi’nin annesinin Türk babasının Kürt kökenli olmasının avantajını da kullanarak hem ‘nesep asabiyesi’ni -Türklük ve Kürtlük unsurunu devreye sokabilme maharetini göstermek- hem de ‘sebeup asabiyesi’yle -Araplık unsurunu da devreye sokarak- o dönemin hâkim kültürel kodu ve ortak akli kapsamında İslam Dini’nin birlik hedeflerini büyük bir ustalıkla harekete geçirebilme yeteneğine sahip olduğunu görüyoruz.

Mısır’daki başarılı yönetimini takiben Selahaddin ileriki safhalarda aşama aşama Yemen, Hicaz ve Suriye’yi de bugünkü doğu, güneydoğu Anadolu’yu da topraklarına katarak Kudüs’ü bir yüzüğün taşı biçiminde bütünüyle içine alacak şekilde çevrelemişti. Kardeşi Turan Şah Yemen’den Suriye’ye gelince yaptığı konuşmada Kuran-ı Kerim’den alıntıyla “*Ben Yusuf’um, bu da kardeşim*” diyerek hitabına başladı (Lyons, Jackson, 2006: s. 131). O dönemin arşiv, belge ve el yazmalarına varıncaya kadar geniş bir araştırmayı yürüten bu yazarlar ilginç bir noktaya daha vurgu yaparak, Frenklerle yeni bir harbe çıkılacağı esnada Memlükler Selahaddin’e Kudüs’te ya kendisinin ya da ailesinden birinin kalmasında ısrar ediyorlardı, çünkü aksi halde “*ne Kürtler Türklerden ne de Türkler Kürtlerden emir almazdı*” diyorlardı (Lyons, Jackson, 2006: s. 426-427). Jackson ve Lyons’un bu aktarımı –subjektif unsurları içermekte olan-, Selahaddin’in misyonunun zorluğuna ve başarısının ustalığına işaret edebilir. Zaten, Selahaddin’in başarısını, farklı unsurları bir araya getirmedeki bilgelik, incelik ve ustalıkta ve insan tabiatıyla uyumlu çözüm ve alternatifleri mümkün kılacak uygulamalarda aramak gerekir. 1187 Hittin Savaşı’ndan sonra Kudüs’ün müslümanlar tarafından yeniden alınabilmesi bu stratejik yönetim ve taktik adımlarla ancak gerçekleştirilebilirdi.

3. SELAHADDİN EYYUBİ'DEN ÇAĞIMIZA BARIŞ VE BİR ARADA YAŞAMA DENEYİMİ

Uluslararası ilişkilerde ülke, devlet, millet ve halkların politik hedeflerine ulaşabilmek için meşruluk temelinde en çok başvurdukları yöntem ve mekanizma 'diplomasi' ve diplomatlar üzerinden yürütülse bile klasik dış politika ve strateji unsurları günümüzdeki medya ve kamuoyunun egemenliğindeki karmaşık ve 'düzensiz' ve hatta asimetrik dış ilişkiler çerçevesinde beklenen etkiyi sağlayamamaktadır. Bu durum diplomasinin içeriğinde, süreçlerinde ve yöntemlerinde değişikliği beraberinde getirmiştir. Aktörlerin ve diplomatik kanalların çeşitlenmesi söz konusu olmaktadır. Egemenlik kavramıyla birlikte diplomasi kültürünün de değişimi söz konusudur. Uluslararası toplum ve ilişkilerin demokratik bağlamda ilerletilmesi ve bunlara ilaveten uluslararası güvenlik sorunları kapsamında diplomatik normların farklılaşması gündeme gelmektedir (İskit: 2012, s. 349-358). Modern diplomasinin çevre, insan hakları, insani ve enerji diplomasisi olmak üzere dört temel alanda yeni işlevlere sahip olmaya başladığını görmekteyiz (İskit: 2012, s. 363-376). Uluslararası politikanın ve diplomasinin adı geçen alanlarda etkin, başarılı ve sürdürülebilir sonuçlara ulaşması ilgili toplum ve toplulukların tarihsel ve kültürel arka plan muvacehesindeki deneyim ve birikimlerin tüm bu süreçlere aktif bir şekilde dahil edilmesiyle mümkündür.

Özellikle Ortadoğu'da hala canlı ve dipdiri özelliğini sürdüren din ve inanç konularında kültürel çoğulculuğa ve dini hoşgörüyü en önemli örnek olarak gösterilebilecek Selahaddin Eyyubi'nin tutum ve davranışları bu makalenin ana eksenini oluşturmaktadır. Tevhid, barış, adalet, özgürlük ve eşitlik temelinde -tabi ki kendi çağının şartları kapsamında ele alınmak kaydıyla- bir uluslararası toplumun barış vizyonunun çekirdek enerjisini bu dönemde görmek mümkündür. Elbette tarihte dönemleri kendi şartları içerisinde ele alarak 'Anakronizm' olgusunu gözardı etmeden değerlendirmek gerekir. Ancak tarihi Batılı düşünce okullarının modernist, düz çizgisel seyir rotasında ilerlemeci bir mantıkla ele almak ideolojik tarih okumasından başka da bir şey değildir. Kadim zamanlardan modern zamanlara ve içinde bulunduğumuz postmodern ya da global çağa ulaşınca dek Tarih'in temel tanımının değişim ve süreklilik güçlerinin gerilimi sonucunda ortaya çıkan tablo olduğunu unutmamak gerekir. Geleneksel, modern ve modern sonrası toplumların tümünde insan ve ona ait öz ve gerçeklik saklıdır.

Bir devletin dünyadaki konumunun belirleyici faktörü, "*mukayeseli avantajlarından en üst düzeyde yararlanma yeteneği*" olarak tanımlanabilir. 21. yüzyılın merkez sahnesini Avrasya oluşturacak ve Asya ile Avrupa karşılıklı bağımlılık içerisinde yeni ekonomik ve politik açılımlara gidebilecektir. Bu süreçte enerji kaynakları ve koridorları üzerindeki etki belirleyici pozisyonadadır. Soğuk savaş sonrasında Balkanlar, Kafkasya ve Orta Asya'da ortaya çıkan yeni devletler Türkiye'nin tarih, inanç ve dili paylaştığı topluluklardan teşekkül etmektedir. Bu durum tarih ve kültür boyutları olan bir ortamı Türkiye'ye hazırlamıştır. Paylaşılmış bir tarihin ve türdeş kültür özelliklerinin işlevi öne çıkmaktadır. Tarih boşlukta yaşanan bir deney değildir. Mazi teori'yi hazırlar ve bugünü biçimlendirir. Günümüz ise teori'yi hayata geçirirken geleceği öngörerek tanımlamaya çalışır (Cem: 1998, s. 3-4). Türkiye'nin üç temel ekseninde birini diğerine asla feda edemeyeceği uluslararası bölgeler Ortadoğu, Balkanlar ve Kafkaslar'dır. Bunların içerisinde başta petrol, doğalgaz ve su kaynakları gözönüne alınacak olursa Ortadoğu'nun hala yüzüğün taşı mesabesinde olduğu görülecektir.

Jeopolitik, politik seviyede veri, data üretmek için coğrafi ve beşeri değerleri kullanır. Bir bakıma siyasi coğrafyanın beşeri değerlerle aktif hale gelmesidir. Siyasetin iki temel dayanağı olan güç ve hedefi coğrafya açısından değerlendirir. Dr. Erich Obst "Jeopolitik iyice öğrenilmeden meşgul olunursa tehlikeli yolların ve polemiklerin açılmasına neden olur. Jeopolitik devletin coğrafi vicdanı olmak ister" tespitiyle bu konudaki endişesini dile getirmektedir. Akademisyenler bu kavramın iyice açık bir şekilde tanımlanması gerekliliğini vurgulamaktadırlar. Bu kavramın çerçevesinin belirlenip içeriğinin tam olarak doldurulması

uluslararası politika teorisi bakımından gerekli görünse de daha çok realist okulun gölgesinde algılandığı ifade edilebilir. Jeopolitiğin 1967 yılından beri güç merkezlerine göre yapılan değerlendirmeleri yeni teorilerin üretimine geçit vermemektedir. Coğrafi unsurlar stratejide ‘mekan’ ile beşeri unsurlar ise stratejide ‘güç’ komşuluğu ile tezahür eder. Her ikisi için konu ve düşünceleri akıcı kılan ‘zaman’dır. Güç merkezlerinin oluşumunu sağlayan iki mühim unsur insan ve kaynaklardır. İnsanı değerli kılan eğitim ve kültür, kaynakları ise değerlendiren bilgi ve teknolojidir. Güç merkezleri nitelikli insan ile stratejik kaynağın elverişli coğrafyada buluşmasıyla ortaya çıkmaktadır. Bütün bu unsurların bir bütün olarak değerlendirilmesi coğrafi sınırlar içerisinde ulusal gücü; ulusal gücün küresel ölçekli etki ve kontrol kapasitesi de küresel potansiyel ortaya çıkarır (Aktaran Çiftçi: 2008, s. 215-220).

1990’lardan itibaren Batı Dünya’sında İslam karikatürize edilerek Sovyetlerin ‘kızıl tehdit’i yeşil renge dönüştürme eğilimine girildi. Sömürgeci imparatorlukların dağılmasından sonra küresel ve derinlikli olarak İslam’ın dirik ve patlayıcı bir güç olarak her yerde ortaya çıkması umut ve kimi sınırlarda da paniği beraberinde getirdi. Batı’yla İslam dünyası arasında antagonizm (zıtlık) çemberinin popüler kültürden ve entellektüel ön yargılardan kaynaklanan karşılıklı sebepleri vardır. Buna çağdaş, siyasi, sosyal ve kültürel unsurlar ile antipatinin derin tarihsel köklerini de başta Haçlı seferleri olmak üzere dahil etmek mümkündür. Bu tutum ve davranışları değiştirmek güç olsa bile yapıcı bir tutum değişikliği çözümde rol oynayabilir (Braibanti: 1995, s. 3-29).

Günümüz Ortadoğusu’ndaki kriz ve çatışmalarda da toplum ve toplulukların karşılıklı tanıma, anlama ve kabul süreciyle başlayan diyalog ve iletişime geçmeyle ilerleyen müzakere yol haritasıyla kuvvet kazanan çözüm süreci iradesi ve icraatlarına ihtiyaç vardır. Güven, anlayış temelinde insani ve kültürel ortak değerler hemen her konudaki kilitlenmeyi açacak anahtar tutum ve davranış setidir.

Selahaddin Eyyubi, günümüzde Ortadoğu’da ve tüm dünyada ihtiyaç duyulan özgün insani uygulamaları tarihin sayfalarına yazmayı başarmıştır. Selahaddin, fakir müslümanlara, hristiyanlara ve yahudilere eşit olarak dağıtılmak üzere vasiyetnamesinde miraslar ayırmıştır. Böylece, bütün insanların kardeş olduklarını, onlara yardım etmek için inançlarını değil, ıstıraplarını göz önünde tutmak gerektiğini anlatmak istemiştir (Voltaire, 1975: s. 62).

19. yüzyılın ikinci yarısında vatan ve hürriyet kavramları ile birlikte din ve modernliği de birlikte ele alan bireysel ve toplumsal ilerlemenin ve gelişmenin unutulmaz simalarından Namık Kemal 1885’te İstanbul’da yazdığı ‘Evrak-ı Perişan’ adlı eserinde Selahaddin Eyyubi ile ilgili olarak; onun kendisini ilim ve irfan sohbetlerine vermesi ahlâkı, adaleti, yeteneği ve aziz hatırasıyla ve dünya devletini bir gölgeye benzeterek halkı ve insanlarıyla bütünleşmesini vurgular ve onun bütün çabalarında halkının refah ve saadetini sağlamaya yönelmesine, büyük bunalmalar karşısındaki sağlam duruşuna ve çıkış yolları bulmadaki maharetine işaret eder. Onun unvan-ı azametinin (azametli ünvanının) dünyanın yedi harikasının şöhreti gibi dünya durdukça baki olduğunu belirtir (Kemal, 2010: s. 29-77). Namık Kemal’in de gayet ustaca tasvir ettiği gibi aslında Türkiye’nin üzerinde biçimlendiği coğrafya ve kültür kan, soy ve dil bağlarının çok üzerinde bir çeşitlilik ve zenginliği içeren ve ‘asabiyeler’ arasındaki geçişkenliği mümkün kılan bir ortak akıl, bilgi görgü ve nezaket çerçevesi sunmaktadır. Namık Kemal belki de ustaca kurtuluşun yeniden sadelik, tabiiyet, samimiyet ve tecrübeyle köklere dönüşü içerecek, ama çağı da yakalayacak bir bütüncül bakış açısının kökleşmesinden geçtiğini görmekteydi.

Nil Nehri üzerine kurulu Mısır Valiliğinden hedefine doğru adım yürüyen Selahaddin ve yol arkadaşları planlarını aşama aşama gerçekleştirerek Urfa, Diyarbakır ve Hasankeyf’i de alarak Nil’den Dicle’ye bir açılım ve genişleme siyaseti izleyecekti. Siyasetinin odak noktasında insan vardı ve bunu barışı sağlamak adına yürütmekteydi. Elbette o da zaman zaman kimi hata ve yanılığardan uzak değildi bu süreçte. Ancak kendini sürekli hesaba çeken ve eleştiriye açık kişiliği, kinden uzak affedici, merhametli oluşu; cömert ve yardımsever yapısı ve alçakgönüllü, insancıl yönü büyük resmin onun lehine olmasını sağlıyordu.

Barış’a ihtiyaç her zaman için Savaş’a olan ihtiyaçtan daha fazla olmuştur. Ancak tarih boyunca Barış’ın kahramanları sayıca yine de çok azdır. Fakat insanların, milletlerin ve

halkların kalbini kazanan - bu Barış, Birlik ve Kardeşlik ruhunu besleyip büyüten onurlu ve özverili Bilgi'de üstün, Onur'da yüce ve İnanç'ta kuvvetli düşünür ve eylemci kişilikleri ile erdem-irade-eylemi bütünleştirebilen - örnek şahsiyetler de eksik olmamıştır. Hiç şüphesiz aklı, kalbi ve bileğiyle Hak'tan ve Aşk'tan başkasına eğilmeyen Şark'ın kudretli hükümdarı Selahaddin bu şahsiyetlerden birisi olmuştur. Barış için savaşın daima galip geldiğini söylemek mümkündür. Selahaddin'in portresi de bu tabloyla birebir örtüşmektedir.

Tarihin akışı içerisinde birçok farklı başlangıç noktası seçilebilir. Ancak modern Ortadoğu için tek bir çıkış noktasından söz etmek olanaklı değildir. Ortadoğu'da modernleşme teorileri çift yönlü bir etkiyle artı ve eksi kutupları harekete geçirirse bile beklenen ve umulan hedefe ulaşmadı. Batı ve Batılı olmayan toplumlar arasındaki etkileşim kültürel antropoloji ve edebiyat eleştirileri üzerinden ikiz etkilerin bir sentezi olarak alternatif değerlendirmelere yol açtı. Parçalanmış imparatorluklar, milliyetçilikler, sömürgecilik ya da kapitalizmin ürkütücü gücü insanların yaşamlarını etkiledi. Bu etkiler kırsal ve kentsel alanlarda farklı düzeylerde oldu. Ortadoğu'ya modernleşme de bir ideoloji olarak tesir etti. Bugün için Ortadoğu'nun ne ölçüde İslami ya da modern Batılı olduğunu söylemek kategorik olarak kolay görünmemektedir (Pappé: 2009, s. 1-17).

Ortadoğu'ya bölge dışı müdahalede bulunan küresel güçlerin başında ABD ve AB gelmektedir. Ortadoğu her iki büyük gücün sürtünme ve tıkanma merkezini de teşkil eder. ABD askeri ve güvenlik konusunda İsrail'i öncelerken AB'nin diplomatik olarak "pro-Arab" ya da Filistin öncelikli bir dış politika içerisinde olduğu ileri sürülebilir. Bununla birlikte ABD'de bölgede Arap ülkeleriyle olan ekonomik ve ticari ilişkilerini korumaktadır. ABD'nin soğuk savaş döneminde SSCB'nin etki ve kontrolü altına giren kimi Arap rejimlerine karşı "pro-İsrail" (İsrail taraftarı) yönelimine rağbet ettiği bilinmektedir. Avrupa'nın bölgedeki eli zayıftır ve belki de bu onların seçimidir. Bölgede değişen dengeler bağlam'ın çözülmesini beraberinde getirmiştir (Haass: 1997, s. 61-68). Yevgeni Primakov, Rusların gözüyle Ortadoğu kitabında şu ilginç tespitlere yer vermektedir: "...Barzani'nin kışlık karargâhına gidiyorduk. Kürt bölgesine gelmiştik. Kendimi tutamayarak bir küçük lirikten konu dışı söz etmek istiyordum. Bu masal diyarı gibi bölgede iki bin küsur yıldır gururlu bir halk yaşamaktadır. Bazen onlara 'Doğunun şövalyeleri' de derlerdi. Haçlıların yenemedikleri Selahaddin Eyyubi de Kürttü. Ama Nuri Said'in de bir Kürt olması onlara fazla kıvanç getirmemişti. Fakat doğa muhteşemdi. Göklere uzanan dağlar, şarıldayan duru sular. Renklerin cesur birleşimi..." (Primakov: 2009, s. 384).

Ortadoğu'ya ilişkin kullanılan metaforların en ilginçlerinden birisi de Philippe Lannois'in 'Şaşkın Doğu' kavramsallaştırmasıdır. 20. yüzyıl Ortadoğusu'na bakarken 'şaşkın, afallamış, yolunu şaşırılmış' ifadeleriyle özetlenebilecek bu yaklaşımda Lannois dini ve toplumsal köken farklılığının etkilerini tartışarak Ortadoğu'daki karışıklıkların özünde mevcut sosyal yapının karmaşıklığının mevcut olduğunu öne sürer. Ortadoğu'daki küçük sosyal ve dini gruplar bölge dışındaki ülkeler tarafından manipüle edilmektedir (Aktaran Dursun: 1995, s. 311-313).

Günümüzün Ortadoğu realitesinde başat faktörler olan dış güçler her zaman için konuyu kendi jeostratejik önceliklerine göre reel politik çıkarları bağlamında ve enerji ve petrol odaklı olarak ele almaktadırlar. Selahaddin'in kendi çağında gerçekleştirdiği bölgenin zenginliğini bölge halkıyla paylaşma ve onlara dağıtma prensibine tam manasıyla sahip çıkacak bir siyasi irade ve merkez hali hazırda ortaya çıkmamıştır. Bunda elbette monarşik zengin petrol şeyhlerinin etkisi kadar demokrasi dışı yollarla iş başına gelen darbeci sivil ve askeri cuntaların da rolü vardır.

D. Acemoğlu ve J. A. Robinson "Why Nations Fail" (Milletler niçin başarısız olur) adlı eserlerinde 'teoriler mevcut haliyle işlemez' bölümünde Ortadoğu'daki yoksulluk ile İslam dini arasında kurulmak istenen ilişkinin geçersiz olduğunu söylerler ve bu kanaatin kültür hakkındaki yanlış düşüncelerden kaynaklandığını belirtirler. Coğrafya ve Kültür hipotezlerinin bütünüyle açıklayıcı olmadığını vurgularlar. Bilgisizlik ve cehaletin dünyanın yoksulluk sarmalındaki ülkelerde etkili olduğunu belirtmekle beraber asıl sorunun fakir ülkelerdeki güç ve iktidar sahiplerinin yoksulluk üreten politik tercihler yapmalarından kaynaklandığını

vurgularlar. Geleneksel olarak ekonomistler politikayı önemsemezler ancak siyaset ve yönetim yetersizliği dünyadaki eşitsizliğin açıklanmasında temel bir faktördür (Acemoğlu ve Robinson: 2013, s. 61-69). Zaten tarihin hiçbir döneminde dünyanın belli başlı bölgeleri sürekli bir zenginlik ya da yoksulluk üretmemiştir. Kaldı ki İslam Dünyası Abbasi, Eyyubi, Selçuklu ve Osmanlı tecrübelerinde görüldüğü gibi kültür ve medeniyet bakımından en zengin ve görkemli dönemlerin ortaya çıkışına da sebep olmuşlardır. İslam Dünyası'ndaki modern zamanlarda gözlenen spazm ve içe kapanma 20. yüzyılın ikinci yarısıyla birlikte açılım ve toparlanma dönemi denilebilecek dinamiklerin önce sosyo-kültürel sonra ekonomik ve ardından politik yeniden dirilişe ve yapılanmaya doğru gittiğini gözlemlemek olanaklıdır. Gecikme ve faz farkının birçok nedeni vardır ve bun unsurlar derinlikli ve çok yönlü olarak ele alınmayı hak etmektedir.

4. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Reel politik faktörlerin ötesinde insani ve etik temelli bir küresel vicdan okuyuşuna başta Ortadoğu olmak üzere tüm dünyanın ihtiyacı kaçınılmaz bir seviyeye gelmiştir. Ekonomik gereklilik diyerek Kapitalizmin postullarını (önergelerini) yegâne bilimsel varsayım olarak kabul etmek nasıl ideolojik bir yönelim ise aynı şekilde uluslararası ilişkileri güç ve çıkar eksensli realist okulun görüş ve değerlendirmeleri temelinde ele almak yine ideolojik bir tutumdur. Günümüzde insan hakları ve insani diplomasi eğiliminin yükselmesini başta Ortadoğu, Afrika ve Asya olmak üzere bugünkü Küresel Sistem'in kolonyalist ve yayılcı geçmişine bir tepki olarak yorumlamak daha sağlıklı olacaktır. Tek Tanrılı dinlerin birbirine yakın temel öğretileri insanlık ailesi için bir barış ve kardeşlik iklimi sunsa bile icraatta bu, 'yüksek stratejik çıkarlar söylemi'yle devreden çıkarılabilmektedir. Elbette Selahaddin'in uygulamalarında da bazı eleştirilebilecek yönler bulunabilir. Ancak bir bütün olarak bakıldığında üzerinden sekiz asır geçtiği halde hala tüm insanlık için bir ortak simge ve sembol olarak adil yönetici niteliğini imaj ve hakikat olarak sürdürmeye devam etmektedir. Bu durumun tipik göstergelerinden birisi de onu Arap kökenlilerin Arap, Türk kökenlilerin Türk ve Kürt kökenlilerin Kürt olarak görüp içtenlikle sahip çıkması onun gerçek anlamda irfan ve vicdan sahibi adaletli bir müslüman yönetici olmasından kaynaklanmaktadır. Onun Fatimilere karşı mücadelesini de klasik anlamda bir sünnet refleksi ve tepki olarak görmek yerine o dönemdeki Fatımi yönetiminin Kuran ve Sünnet referanslarının çok uzağına düşen tutum ve davranışlarında aramak gerekir. Ancak elbette bu konuda çevresinin kimi yönlendirmeleri ile tartışılabilir uygulamaları söz konusu edilebilir.

Türkiye'nin Eyyubi, Selçuklu ve Osmanlı mirası üzerinde yükselen geniş ve engin siyaset birikimi ve devlet deneyimi Kudüs başta olmak üzere Filistin-İsrail meselesi ve diğer bölgesel sorun başlıkları ile alakalı olarak hem Dışişleri Bakanlığı hem de İKÖ (İslam Konferansı Örgütü) kapsamında Selahaddin Eyyubi Ortadoğu Barış ve İniyatifi ve Platformu teşekkülü ile bu bilge devlet adamının kazanımlarını insanlık ve dünya için sürekli kılacak gelişmeye vesile olması önemli bir adım olacaktır. Hem çözüm süreci açısından hem de İslam Dünyası'nın kendi sorunlarını kendi iradesiyle çözebilecek bir yetkinliğe ulaştığını gösterme bakımından bu girişim çok verimli ve yararlı sonuçlar doğuracaktır.

KAYNAKLAR

- Acemoğlu, Daron & James A. Robinson (2013). **Why Nations Fail**. Second Published. London: Profile Books Ltd.
- Arı, Tayyar. (2005). **Geçmişten Günümüze Orta Doğu Siyaset, Savaş ve Diplomasi**. 2.Basım. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Braibanti, Ralph. (1995). **The Nature and Structure of the Islamic World**. First Published. Chicago: International Strategy and Policy Institute.
- Cem, İsmail. (1998). **Türkiye ve Dünya 2010-2020**. İstanbul: Divak Yayınları.
- Çiftçi, Hakkı. (2008). "Türkiye ve Ortadoğu'nun Politik ve Ekonomik Önemi ve Geliştirilecek Politikalar". **Türkiye'nin Ortadoğu Politikası**. (Editör: Sedat Aybar). İstanbul: Kadir Has Üniversitesi Yayınları, 209-244.
- Çandar, Cengiz. (1984). **Ortadoğu Çıkmazı**. 2.Bası. İstanbul: Hil Yayın.
- Dursun, Davut. (1995). **Ortadoğu Neresi**. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Haass, Richard N. (1997). "The United States, Europe, and the Middle East Peace Process". **Allies Divided: Transatlantic Policies for the Greater Middle East**. (Ed. Robert D. Blackwill, Michael Stürmer). London: The MIT Press Cambridge, 61-78.
- İbn-i Haldun. (2004). **Mukaddime I-II**. Halil Kendir (çev.). İstanbul: Yeni Şafak Yayınları.
- İbn-i Haldun (1997) **Mukaddime I-II-III**. Zakir Kadiri Ugan (çev.). İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- İskit, Temel. (2012). **Diplomasi: Tarihi, Teorisi, Kurumları ve Uygulaması**. 4.Baskı. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Kemal, Namık. (2010). **Selahaddin**. İstanbul: Avesta Basın Yayın.
- Korkusuz, Mehmet Hişyar. (2012). **Mukaddime'den Muahhire'ye: Modern Dünya'nın, Ulus-Devlet'in, Din'in ve Milliyetçiliklerin Ekonomi, Kültür ve Siyaset Atlası**. 2.Baskı. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayıncılık.
- Lewis, Bernard. (2011). **Ortadoğu: İki Bin Yıllık Ortadoğu Tarihi**. 8.Baskı. Selen Y. Kölay (çev.). Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- Lyons, Malcolm Cameron ve D.E.P.Jackson. (2006). **Selahaddin: Kutsal Savaşın Politikaları**. 1.Baskı. Zehra Savan (çev.). İstanbul: Pınar Yayınları.
- McEvedy, Colin. (2005). **Ortaçağ Tarih Atlası**. 2.Baskı. Ayşen Anadol (çev.). İstanbul: Sabancı Üniversitesi Yayınları.
- Pappè, İlan. (2009). **Ortadoğu'yu Anlamak**. 1.Baskı. Gül Atmaca (çev.). İstanbul: NTV Yayınları.
- Primakov, Yevgeni. (2009). **Rusların Gözüyle Ortadoğu**. 1.Baskı. Olga Tezcan (çev.). İstanbul: Timaş Yayınları.
- Turan Ömer. (2003). **Tarihin Başladığı Nokta Ortadoğu**. İstanbul: Yeni Şafak Yayınları.
- Voltaire. (1975). **Türkler, Müslümanlar ve Ötekiler**. Osman Yenseni (çev.). Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Extended Abstract

Middle East is a special region due to its historical, social, cultural, religious, economical and political characteristics. It stretches from Egypt to Iran, it contains the Nile River and Mesopotamia, it expands from Morocco to Pakistan. It is a geographical region that contains the cultural richness of humankind, the belonging of civilization, the petrol, the desert climate and the Mediterranean. Middle East is one of the most important place that takes an substantial role for socio - economic development of human being. Recorded history begins in the Middle East. Middle East has also a unique value for believers. Monotheistic religions emerged in the Middle East. Middle East could be characterized as an junction among the civilizations. Middle East always has a great geostrategic importance. In Modern Times, the need of change in established traditions in Middle East came from outer sources. Changes in Middle East were often shaped by the societies and cultures that were strangers to local traditions.

Crusaders has played an important role in relations between the Muslim World and the Western World. First crusade was organized between 1069 – 1099 and the crusaders overran the al – Quds (Jarusalem). In 12. century throughout, Middle East has witnessed a crucial military struggle mainly between muslims and christians, based in Jerusalem. Salah ad - Din was the most important historical actor of this fight. Salah ad – Din saved Jerusalem in 1187. But the effects of some of the leaders are permanent. Salah ad - Din was one of them. He was not just a successful military commander. Salah ad - Din's actions after the conquest of Jerusalem have also been very remarkable. After the call he did, Jews and other believers began returning to Palestine again. Salah ad - Din was able to bring different social groups together. Salah ad – Din is accepted as a wise statesman by all humanity both east and west for ages with the mission of peace and brotherhood that he carries out. He was a very special personality and he reached the targets of Islam.

Middle East is both the lock and the key of the world in geocultural, geoeconomical and geopolitical aspects. It is a hinterland that none of the world powers can ignore. Middle East is the key of global economy and political-strategic balances. Middle East region is divided by political conflicts whose reason is unresolved issues that are both national and international. These issues exist due to the features of this region. In recent times, especially the factors of ethnic conflicts and tensions affected the world and changed it drastically. Probably, the place where this effect and change were the most severe and fastest was the Middle East geography. In recent times, Islam has come to the forefront once again and this has caused the questioning of European based nation-state models. Between the nation-state nationalism and ethnic nationalism (moreover including some sectarian factors) there are many problems ranging from the tension to the conflicts. In the context of personal and collective identities, the questions and problems increased. Nationalisms still exists like a syndrome. The political, social and psychological reflections of the nationalist debates and some other relioguos motivated groups are observed everywhere. The need of integration is needed more than ever. There are very serious humane, economic and political losses caused by nationalism and it is not restricted to the Middle East. In this article we tried to handle new challenges of middle east with historical and cultural aspect of views.

The solutions for social problems should be traced back to their origins first. However, it should be noted that the impact and dosage of the interdependence is increasing not only within but also among the countries; thus, the problems should be handled in a multi-directional dynamic and active approach, and the options for solutions and alternatives should be increased. The importance of common sense, political and social cooperation, mutual understanding and dialog will be perceived better; and under the impact of a momentum, this process will be able to overcome the mental and social obstacles against accepting 'the other' as a reality without marginalizing, alienating and degrading them. The scientific research and studies along with free thoughts to be employed in the solution of all global and local problems play the role of a key that would unlock all the locks. A real enlightenment would be possible only when science, mind and experience are re-explored in terms of the innate and transcendent dimensions of belief, culture and tradition. Salah ad - Din's vision on World, his tolerance towards different faiths and his original applications can be a needed road map for ending the conflicts of interest and power that occurred in Middle East and in many different geographies.